

„Élen jár-e Európa a közintézményei minőségében? (A társadalmi kohézió és konvergencia előmozdításának problémájához)”

„Azok az – ázsiai, afrikai és latin-amerikai – országok, amelyek eddig szépen profitáltak a fellendülésből, lassan elkezdhetnek azon gondolkodni, mi is lesz velük ezután. A tehetős Nyugat legtöbb országában a lassuló növekedés persze már rég nem számít újdonságnak, mégis nagyon aggasztó, mert egyre jobban megbontja a korábbi társadalmi szerződést. Úgy tűnik, visszatérnek a Dickens korabeli nehéz idők, amikor a vagyonosok szembekerülnek az egyre elszigeteltebb nincstelenekkel.” – olvasható Abhijit V. Banerjee és Esther Duflo közös, 2019-ben megjelent könyvének első oldalain (Banerjee & Duflo, 2021, pp. 13., saját kiemelés). A szerzőpáros a „korábbi társadalmi szerződés” alatt minden bizonnyal John Rawls, tágabb értelemben pedig a neokonzervatívok szerződéselméletét érti, miszerint a társadalmi, illetve vagyoni kiemelkedés mindaddig legitimált, míg abból a társadalom legrosszabb helyzetben lévő, legrosszabb kilátásokkal rendelkező csoportja is profitál.

Fontos kiemelni, hogy Rawls nem egyszerűen Vilfredo Pareto hatékonyság-elvét bújta át, 20. század végi köntösbe, hanem meghaladva azt, a hatékonyságot az igazságosság szempontjával egészítette ki. Nem csupán az a fontos, hogy egyesek gazdagodása ne járjon mások veszteségével, hanem az is, hogy ez a gazdagodás a legszegényebbeket is jobb helyzetbe hozza. Sőt, amit Rawls csinál, az több pusztán kiegészítésnél, a két szempont összhangja mellett érvel: „Mindamellet észre kell vennünk, hogy a társadalmi különbségek elve nem mond ellent a hatékonyságénak. Amikor ugyanis az első hiánytalanul teljesül, valójában nem tudnánk kedvezőbbé tenni valamely reprezentatív személy helyzetét anélkül, hogy ne rontanánk annak a másik, legkevésbé előnyös helyzetű reprezentatív személynek a várakozásait, akinek kilátásain a lehető legnagyobb mértékben javítani akarunk. Az igazságosság tehát meghatározása szerint összhangban van a hatékonysággal, legalábbis amikor a két elv kifogástalanul teljesül.” (Rawls, 1997, pp. 108)

Banerjee és Duflo tehát egyszerre kérdőjelezi meg egyrészt azt, hogy manapság a gazdagok gazdagodása együtt jár-e a legrosszabb helyzetűek várakozásainak javulásával, másrészt pedig azt, hogy egybeesik-e a mai gazdaságpolitikai gyakorlatokban az igazságosság a hatékonysággal. A neokonzervatív fordulat a 20. század végén és a 21. század elején mondhatni, eleget tett ígéretének. A Világbank adatai szerint 1980 és 2010 között az 1,90 amerikai dolláros szegénységi küszöb alatt élők teljes populációhoz viszonyított aránya 42,7%-ról 16%-ra esett 2011-es vásárlóerő-paritáson mért árfolyamok mellett. Az abszolút szegénység ilyen ütemű felszámolása legitimálta az eközben óriásira nőtt vagyoni egyenlőtlenségeket, azonban mára egyre hevesebben szólalnak fel az ezen egyenlőtlenségeket megkérdőjelező hangok, és egyre több szempontból vált égetővé a probléma kezelése az elmúlt években. Az egyenlőtlenségek problémája mára az ideológiai csatározásokon túl mutat, az igazságosság szempontjával együtt a hatékonyságát is veszélyezteti, és kikezdi a politikai és társadalmi stabilitást a legfejlettebbnek gondolt területeken is.

A probléma tehát nem csak filozófiai, vagy szociológiai probléma, hanem a közgazdászok problémája is. Ez nem azért van, mert elfogadhatónak tartom a sokszor olyan népszerű véleményt, miszerint a közgazdaságtannak csupán a hatékonysággal kell foglalkoznia, az igazságosságot hagyjuk a filozófusokra, avagy a demokratikus folyamatokra. A probléma azért tartozik a közgazdászokra is, mert igazságosság és hatékonyság nem elválasztható fogalmak, ezek nem egy-egy elkülönült diszciplína fókuszai. A közgazdászoknak mindig is kiemelt felelősségük volt és lesz abban, hogy összhangot teremtsen a két fogalom között, jelenleg pedig ezen összhang újradefiniálása van napirenden, amit a gazdaságpolitikai elemzések és kutatások szakmán belüli előtérbe kerülése is jelez. Erre mutat rá legújabb könyvében Dani Rodrik is (2020), aki a közgazdaságtan megtisztulásáért kiált a maga közgazdász-nyelvén. Érvelése szerint a modelljeinknek egymást kiegészítve kell szolgálnia egy működőképes gazdaságpolitikai programot, túlmutatva az ideológiai harcokon.

Az említett gazdaságpolitikai útkeresést mi sem támasztja alá jobban, mint például a G20 által a napokban elfogadott, társaságokra kivetendő 15%-os globális minimumadó. Ez a gazdaságpolitikai lépés nem csupán azon gazdag országok érdekeit szolgálja, melyek ettől fogva határaikon belül tarthatják nemzetük offshore cégeinek adójának egy részét, hanem megváltoztatja a fejlődő országok felzárkózási pályáját is. Egy másik fontos példa az útkeresésre a napokban elhalt gazdagadó terve az Amerikai Egyesült Államokban. A demokraták javaslata szerint a 23,8%-os, tőkejövedelemre kivetett adó azokat érintette volna akik több, mint 1 milliárd dollár értékű pénzügyi eszközzel, vagy több, mint 100 millió dollár bruttó jövedelemmel rendelkeznek három egymást követő évben. Ezek alapján nem tévedhetünk nagyot, ha azt gondoljuk, valóban csak a piszkosul gazdag embereket érintette volna a kivetett adó. A javaslat elbukását sokan úgy értékelik a sajtóban, mint egy újabb bizonyítékot arra, hogy sosem fog sikerülni a gazdagok megadóztatása, aminek technikai, gazdasági, és erkölcsi okai is vannak egyaránt. Ha a kifogások mindegyikével nem is értek egyet, azonban maga a tény, hogy az USA nem képes adó formájában kezelni az egyenlőtlenség problémáját, valóban tanulságos példának bizonyul. Mariana Mazzucato legújabb könyvében (2020) a „predisztribúció” fontossága mellett érvel, ami egy sokkal hatékonyabb gazdaságpolitikai fókusz lehet annál, minthogy újra és újra lefolytatjuk a gazdagadó körüli vitáinkat, amik egyelőre parttalanok bizonyulnak. A „predisztribúció” értelmében olyan gazdaság-, foglalkoztatás- és iparpolitika szükséges, amely önmagában, mindenfajta redisztribúciós kérdéstől függetlenül a jövedelmek és a különböző javaknak egy igazságosabb – és ezzel együtt hatékonyabb – elosztását biztosítja.

A társadalmi szerződésünk újradefiniálása tehát közös feladatunk, és nem korlátozhatjuk a kérdést egy-egy diszciplínára, nem is fragmentálhatjuk a problémát, nem engedhetjük meg magunknak azt a szakmai pökhendiséget, hogy egyedül, a diszciplínák párbeszéde nélkül akarjuk megoldani a problémát.

Szabó Dorottya

egyetemi hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem